

Рожнова Вікторія Василівна,
завідувач кафедри кримінального
процесу НАВС, кандидат
юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА СТОРІН КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ

Загальновідомо, що збирання доказів полягає в пошуку та виявленні джерел доказової інформації, отриманні (вилученні стосовно речових доказів), а також закріпленні (фіксації) в передбаченій законом процесуальній формі фактичних даних. Процесуальна форма збирання та дослідження доказів слугує фактично універсальним комунікативним і засвідчувальним засобом, засобом передачі доказової інформації адресату та створення необхідних гарантій її надійності - достовірності й допустимості [1, с. 313-314].

Відповідно до ст. 93 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, збирання доказів здійснюють сторони кримінального провадження, потерпілі, представники юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому КПК України. Причому сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 93 КПК України). Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, збирає докази шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК України).

З першого погляду, надані сторонам можливості зі збирання доказів, за окремими винятками, є рівними, однаковими, що, відповідно до ч. 2 ст. 22 КПК України, є обов'язковою складовою реалізації засади змагальності сторін. Але це тільки з першого погляду.

Надання сторонам права на витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, ще не означає рівності в їх фактичному забезпеченні. Практика сьогодення засвідчує, що, якщо реалізація цих повноважень представниками сторони обвинувачення (передусім прокурором, слідчим, керівником органу досудового розслідування) зазвичай труднощів не викликає (через наявність системи заходів забезпечення, зокрема заходів примусу), то представники сторони захисту (передусім підозрюваний, обвинувачений, захисник) зазвичай стикаються зі значними труднощами в реалізації наданих повноважень щодо збирання фактичних даних. Ці труднощі зумовлені як відсутністю правової регламентації порядку реалізації наданих повноважень, так і дієвих гарантій їх виконання, а також низьким рівнем правосвідомості окремих фізичних і посадових осіб, які допускають ігнорування звернень і запитів, зокрема й адвокатських, їх виконання з порушенням встановлених строків.

Так, згідно з чинним КПК України, сторона обвинувачення має потужний арсенал для збирання доказів - проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Причому такі можливості має лише сторона обвинувачення. Стороні ж захисту залишається лише клопотати перед слідчим, прокурором (тобто представниками, як це не парадоксально, сторони обвинувачення) про проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 93 КПК України).

Порядок розгляду таких клопотань визначено в ст. 220 КПК України. Доводиться констатувати, що він фактично дає змогу слідчому, прокурору вирішувати кожне клопотання сторони захисту на власний розсуд. Використання законодавцем відносно визначених понять і категорій, зокрема «за наявності відповідних підстав», залишає суб'єктові правозастосування широке поле для розсуду. Тим більше, що кримінальний

процесуальний закон далеко не в усіх випадках визначає підстави проведення процесуальних дій, про виконання яких можуть бути заявлені клопотання.

Така ситуація є допустимою і виправданою, якщо таким суб'єктом є суд, тобто незалежний, неупереджений орган правосуддя та судового контролю. Водночас надання таких повноважень одній із сторін процесуального змагання стосовно інтересів іншої сторони, є порушенням рівності прав сторін, зведенням цього змагання нанівець. Очевидно, що слідчий, прокурор під час вирішення клопотання сторони захисту керуються своїми процесуальними інтересами, інтересами обвинувачення. Іншого від них і складно вимагати, адже вони зобов'язані належним чином здійснювати покладену на них функцію обвинувачення, яка, згідно з визначенням п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України, полягає у твердженні про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України.

В аспекті реалізації засади змагальності сторін, зокрема в частині здійснення кримінального процесуального доказування з використанням гласних і негласних методів, забезпечення рівності прав учасників процесу на збирання та подання суду доказів, особливої актуальності та підвищеного значення набувають питання здійснення приватної детективної діяльності, спроби нормативного врегулювання якої в Україні тривають і донині [2, с. 313-314].

Серед способів збирання доказів, зазначених у ст. 93 КПК України, передбачено можливість витребування та отримання, як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, висновків ревізій та актів перевірок.

Як відомо, однією з важливих умов повноти й ефективності розслідування злочинів, зокрема у сфері господарської діяльності, є використання спеціальних економічних, бухгалтерських знань, що слугують основою встановлення закономірностей утворення слідів цієї категорії злочинів, спеціальних засобів і методів їх виявлення та дослідження.

Зважаючи на те, що ні слідчі, ні прокурори, ні судді зазвичай не володіють такими знаннями з достатньою для вирішення цих питань повнотою, необхідність використання

спеціальних економічних, бухгалтерських знань у межах здійснення кримінального провадження про злочини у сфері господарської діяльності, зокрема у формі ревізій та інших фінансових перевірок, є необхідною.

Водночас слід звернути увагу на те, що, на відміну від інших способів збирання доказів, підстави звернення органів досудового розслідування, суду й порядок проведення ревізій та фінансових перевірок у межах кримінального провадження, не знайшли свого нормативного врегулювання в нормах КПК України. Незважаючи на означення цього способу збирання доказів у ст. 93 КПК України (як для сторони обвинувачення, так і для сторони захисту), з повноважень прокурора, слідчого відповідні положення (зокрема право на призначення ревізій та перевірок у порядку, визначеному законом) були виключені Законом України від 14 жовтня 2014 р. Що ж стосується права сторони захисту на використання цього способу збирання доказів, то КПК України будь-яких положень щодо порядку його реалізації підозрюваним, обвинуваченим, захисником тощо не містить.

Нині порядок проведення ревізій, зокрема позапланових, за зверненням правоохоронного органу врегульовано Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 р., Порядком проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2006 р. № 550. Цими нормативними актами передбачено, що позапланова виїзна ревізія як підконтрольної установи (державного сектору економіки), так і суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не належать до підконтрольних установ, може здійснюватися лише за наявності підстав для її проведення на підставі рішення суду. Водночас ні вказані нормативно- правові акти, ні КПК України (про що вже йшлося), не містять чітких, систематизованих положень щодо встановлення фактичних підстав і порядку одержання рішення суду про проведення позапланової ревізії.

З огляду на необхідність подальшого вирішення питань щодо допустимості та достовірності результатів проведених ревізій та інших перевірок як доказів у кримінальному

провадженні, очевидною є необхідність внесення до КПК України доповнень стосовно встановлення фактичних підстав, суб'єктів і порядку вирішення питання щодо їх проведення.

Список використаних джерел

1. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник / В. М. Тертишник. - Київ : Алерта, 2014. - 440 с.

2. Рожнова В. В. Про забезпечення права учасників кримінального процесу на подання доказів у контексті реформування кримінально-процесуального законодавства України / В. В. Рожнова // Підприємництво, господарство і право. - 2012. - № 4. - С. 139-142.